

Er jysk ironi en nøgle til Søren Kierkegaards forfatterskab?

Foredrag i Søren Kierkegaard Selskabet den 25. november 1971

af THYGE V. KRAGH

Der kan måske efterhånden ikke siges ret meget mere nyt om Søren Kierkegaard. Det er også muligt, at det følgende ikke rummer noget afgørende nyt; men jeg har dog oplevet, at vi har været nogle mennesker sammen ude i naturen, og så siger den ene: »Kan I høre denne hvisken i sivene?« Eller: »Hørte du dette fuglefløjt?« Og man hørte det. Eller man er sammen med et menneske, hvis furede ansigt er fuld af inskriptioner. Rynker og furer taler deres eget sprog: »Lagde du mærke til hans ansigtsudtryk, smilerynkerne ved øjnene, da han bed fra sig, den lune jyde?«

SK var ganske vist født i København; men hans slægt var fra Jylland, og i det daglige miljø sammen med faderen var han fortrolig med jysk tonefald.

Ironi er typisk for jysk sind. Jeg har selv boet blandt jyder i 36 år. Da jeg kom fra andre egne af Danmark, har jeg kunnet mærke det særegne tonefald, og jeg har ment at kunne genkende det i SKs forfatterskab. Jeg synes ikke, man altid har været tilstrækkeligt opmærksom på det, når man skriver om SK. Man har ofte taget ham helt gravalvorligt bogstaveligt og ikke haft fornemmelsen af hans underfundighed, glimtet i øjet, smilerynkerne i et behersket ansigt.

Jyder går ofte med maske – og elsker at samtale. Replikkerne venter på svar; men de har dobbelt bund. Man skal vare sig.

Hvad jeg mener med ironi i denne forbindelse? Jeg kan bedst belyse det ved selvoplevede eksempler og fra litteraturen. I visse situationer giver jyden mig ret på skrømt, lader som om han er enig med mig, selvom han ikke er det, og selvom jeg ikke har ret. Det svarer til »bedraget« i »Synspunktet«. Han bruger sin ironi både i forsvar og i angreb, både for at tage forbehold uden at komme i krig med overmagten. Eller i angreb for at få andre på bedre

tanker. Jydens forstillelse har forfatteren Salomon Frifelt skildret sådan: »Vendelboen ler ved at rokke lidt med ørerne«. Jeg har i mine sogne hørt de tørre ironiske bemærkninger. En mand er kommet i sognerådet og er blevet vigtig, mener man: »Vi må have gjort vejen op til hans ejendom bredere«. Ellers er der ikke plads til så betydningsfuld en person. Eller i forbindelse med den unge præst, der lige er kommet til sognet og prædiker for stuelærd og for højt: »Ved næste kirkesyn må vi nok bede om at få hævet kirkeloftet et stykke«.

At den jyske ironi og selvironi stadig lever i bedste velgående, fremgår af et brev jeg i år¹ modtog fra en mand i Nordjylland. Der stod bl. a. »Jeg synes, det er ufatteligt, at netop vi skal opleve en så sær ond tid, vi som jo da aldrig har gjort en kat fortræd.«

Der findes adskillige litterære eksempler på det samme. Bl. a. fra Johs. V. Jensens lille bog om *Hamlet*.² Hamlet er jøde. Saxo's Hamlet. Sagnet om Hamlet er dannet i et undertrykt miljø. »Bitterhed og Vid paa Magthaverens Bekostning lækker ud af ham, at forstaa for dem, der har Øren derfor« (s. 13), »Der gives en særlig Art jysk Ironi« (s. 21), fortsætter Johs. V. Jensen. Det er vanskeligt at give en forestilling om den. »Den er først og fremmest umærkelig. Men de, der har kendt Bønder for en Generation tilbage, ved, hvad der skal menes«. I Jylland var der en særlig social årsag, der bidrog til den jyske karakter: »Jyllands afhængige Stilling i Kongeriget« (s. 21). »De af Vinden bøjede, knykkede Træer i Jylland taler om samme Vækstlov, som den, der har dannet Jydens Sind« (s. 22 ss.).

Sjællænderen Vilhelm Andersen har forstået noget af det.³ »SKs Forfatter-skab er mere end nogen anden »jydsk« Poesi fra Blicher til Jakob Knudsen en Hævnakt, den tunge vestjyske Races Hævn over det letlevende København«.

Johs. V. Jensen mener, at der er flere lighedspunkter mellem jysk og jødisk ironi. Han nævner f. eks. Goldschmidts novelle »Ekkoet«. Goldschmidt har forstået jyske bønder. Derfor virkede »Corsarens« angreb på SK måske særlig bittert, fordi begge forfattere kendte og kunne bruge det farlige våben: Ironien. »Brudstykkerne af Hamlets Vid hos Saxo er netop sådanne primitive Metaforer, Ordspil og Gaader, med en Klinge skjult i« (s. 24). »Og den moderne Hamlet – ja hvem er det? Hvem er det i vor Tid, der brutaliserer hvem?

1 Brev 1973.

2 Johannes V. Jensen *Hamlet*, Kbh. 1924.

3 Vilh. Andersen *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, Kbh. 1924, III, s. 695.

Hvem brutaliserer *ikke* hvem? Læs Dagens Avis!« (s. 29 [1922]). Det var Johs. V. Jensen.

Den jyske ironi – ikke mindst i SKs udformning – er stadig et effektivt våben, kan stadig bruges mod overmagten, de brutale.

I Sønderjylland fik den jyske ironi en skydeskive i preussertyranniet. Herom kan man bl. a. læse i Svend Thorsens *Lunets Sønner*.⁴ Hjulmand Hans Jepsen Jepsen i Skærbæk malede sin ladeport i røde og hvide farver – statsfarlige farver. Der blev ført proces om sagen i Berlin i 2 år. Hjulmanden tabte sagen. Han opdager så, at den tyske Creditbanks vinduer er malet i røde og hvide farver af en tankeløs håndværker. Jepsen går til sin fjende amtsforvalteren og melder det. »Jeg konstaterer, at jeg . . . er meget forarget«. Jysk ironi har været med til at gøre sønderjyderne modstandsdygtige mod preusservældet.

Gudmund Schütte hører den jyske ironi i det sønderjyske olddigt »Uffe hin Spage« i skildringen af de tyske sendemænds sabelraslende ultimatum. Et underfundigt smil mærkes mellem linierne.

Så går vi til en anden jyde: Blicher. I *Juleferierne*⁵ fortælles der, hvordan lektor Quartus pralede af sin fordums, endnu ej ganske opgivne lykke hos damerne, så han ikke alene blandt mandfolk, men også i dameselskab ofte måtte »holde lyset«. De skælmske piger stræbte da ved ganske uskyldigt koketteri at bestyrke ham end mere i indbildningen om hans egen uimodståelighed.

»Holde lyset«. Det var det, SK fik sat i værk bl. a. med den bestående kristenhed: Ja man må nære den største beundring og have den hjerteligste medlidenhed med jer, hvilket kristent martyrium, I dog må gennemgå! Det er undertonen i de kirkerevsende skrifter. Og så måtte den officielle kirke »holde lyset«, indtil den selv opdagede, at den stod og brændte fingrene.

I SKs »barndomserindringer« (Pap. IV B 1 s. 106–108) fra 1842–43 »Johannes Climacus eller De omnibus dubitandum est« beskrives faderens jyske sind og samtalekunst med brug af ironi (s. 106. 22): »Hans Fader var en meget stræng Mand, tilsyneladen tør og prosaisk, medens han under denne Vadmelsfrakke skjulte en glødende Phantasie, som end ikke hans høie Alderdom formaaede at sløve«. (s. 108. 15): »Med en almægtig Phantasie forbandt Faderen en uimodstaelig Dialektik«. Johannes overværede ofte samtaler mellem faderen og en eller anden gæst. Faderen lod altid modparten tale helt ud.

4 Svend Thorsen *Lunets Sønner*, 3. oplag, Kbh. 1938, s. 22 ss.

5 St. St. Blicher *Gamle og nye Noveller*, 3. del, 3. udg., Kbh. 1861, s. 30 s.

Det svarer til »Synspunktet«: »– tage en Andens Indbildning for god Vare« (SV, 2. udg., XIII. s. 578). »Faderens Replik fulgte, og see! i en Haandevending var Alt anderledes ... i et Nu var Alt vendt om, det forklarlige gjort uforklarligt, det Visse tvivlsomt, Modsætningen indlysende. Naar en Hai vil gribe sit Bytte, da maa den kaste sig om paa Ryggen, da dens Mund sidder paa dens Bug; den er mørk paa Ryggen, sølvhvid under Bugen. Det skal være et herligt Syn, at see denne Afvexling i Farve« (Pap. IV B 1 s. 108).

Her har vi måske en forløber for ideen til »Tanker som saare bagfra – til Opbyggelse«. Det uventede angreb. Modparten taler helt ud først. Og den gamle Michael P. Kierkegaard får så ved sin replik det hele til at tage sig anderledes ud.

Johannes oplever noget tilsvarende, en analogi i skolen (Pap. IV B s. 109 lin. 5) »han saae, hvorledes et Ord kunde forandre en heel Sætning, hvorledes et conjunctivum midt i en indikativisk Sætning kunde kaste en forandrende Belysning over det Hele. Jo ældre han blev, jo mere Faderen indlod sig med ham, jo mere opmærksom blev han paa hiint Ubegribelige, det var som om Faderen stod i en hemmelig Forstaaelse med det, Johannes vilde sige, og derfor ved et eneste Ord kunde forvirre ham Alt.« Faderen går altså ironisk ind på sønnens tankegang – og så glimter hjatænderne, det hele skifter farve, et ord, et tonefald sætter det i en anden belysning.

I »Skyldig?«–»Ikke-Skyldig?« (SV VI, 217) vises det, hvordan konjunktiven bringer nye kvaliteter ind i det hele. I latintimen gennemgår man Phormio af Terents: »der plejede vi i regelen at vente på hende, til hun gik hjem derfra« »dum inde rediret domum«. Det sidste verbum er sat i konjunktiv. Hvorfor det? spørger læreren. Fordi ordet »indtil«: »dum« som »dummodo« styrer konjunktiv. Rigtigt, svarer læreren. Men man må ikke betragte det konjunktiviske på en udvortes måde, som var det partiklen som sådan, der styrede konjunktiv.

Det indvortes og det sjælelige var det, som bestemte modus. Phædria venter utålmodigt med bankende puls: »Blot hun snart ville komme«. Det udtrykkes ved konjunktiven. Her oplever man spændingen mellem det blot fremsættende, fortællende, indikativen – og så en pathos, en glød, en hjertebanken, der sætter fremstillingen af ventetiden i et helt andet patetisk lys.

Mon ikke den jyske ironiske fremstillingsform disponerer et menneske til en særlig agtpågivenhed overfor disse nuancer – modsætningen mellem den roligt beherskede maske, den fremsættende modus – og så de stærke, bundne

følelser, lidenskaber, der skjuler sig bagved som gløden under den størknede lava.

Sådan noget har SK oplevet i barndomshjemmet sammen med faderen, der var en meget streng mand, »tilsyneladen tør og prosaisk, medens han under denne Vadmelsfrakke skjulte en glødende Phantasie ...« (Pap. IV B 1 s. 106. 23).

Og efterhånden som SK opdager, at Sokrates er en allieret, får denne gamle græske Vismand jyske træk, lånt fra faderen og de samtaler, han førte med folk, der kom på besøg. »Johannes kunde næsten høre sit Hjerte banke ...« (Pap. IV B 1 s. 108. 28. 29). Og det kan han også, når han i »Tanker som saare bagfra – til Opbyggelse« (SV X, 278) tænker på Sokrates. Det vender vi tilbage til.

I al fald er det den metode, SK selv anvender i forfatterskabet, som er en stor samling replikker sagt i en samtale med hiin enkelte i samtiden.

Ved sine pseudonymer går SK på skrømt ind på de forskellige livsholdninger, giver dem medhold med et ironisk glimt i øjet i håb om, at de pågældende selv kan øjne konsekvensen og se, at de har uret – forføreren, Assesoren, den religiøse og den såkaldt kristne. Ja, du er en gevaldig æstetiker, hhv etiker, religiøs, kristen. Det er vel nok alle tiders livsholdning, du dér har valgt. Dér er du sandelig velgarderet. Eller er du ikke?

Du, der kalder dig kristen – ja, jeg modsiger dig ikke. Hvorfor skulle jeg det? Det ser man da straks. Du lever jo som en kristen, sådan som en ret kristen ifølge Det nye Testamente lever sit liv.

Sådan sætter SK ironisk »Ordets Speil« (SV XII, 362 ss) op for sin samtids kristenhed »Til Selvprøvelse«. Og så må den bestående kristenhed »holde lyset«. SK bestyrker den – ligesom de skælmske piger i Blichers »Juleferierne« bestyrkede Quartus i hans uimodståelighed – i indbildningen om dens egen uimodståelighed overfor dommen. Eller de opdager selv ironien, fordi de brænder sig på lyset.

Og de, der ikke forstår indirekte, ironisk tale, eller ikke vil samtale med den lune jyde, der ganske simpelt vil redelighed (SV XIV, 54) – de får det hele forstærket i »Øjeblikkene«, pågående, om der dog kunne komme et gensvar, en indrømmelse i det mindste.

SK har i »Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed« gjort rede for, at han ville forstås sådan. Hans jyske oprindelse har sandsynligvis disponeret ham til at anvende ironisk indirekte meddelelse – og med tiden opdage, at Sokrates

er en åndsbeslægtet og allieret. (SV XIII, 566): »Nei, et Sandsebedrag hæves aldrig direkte, og kun grundigt indirekte ... ikke af En, der hørøstet forkynder sig selv at være en overordentlig Christen, men af En, der bedre underrettet, erklærer sig selv end ikke at være en Christen, og selv have Resignation nok til at være Den, der er langt bag ved ham«. På skrømt giver den lune jøde mig ret med et skjult ironisk smil i det håb, at jeg ved at løbe linen ud kommer på bedre tanker. (SV XIII, 568): »Dette er Hemmeligheden i al Hjælpekunst« at man begynder der, hvor han er, som man vil hjælpe. (s. 570) Det at være lærer er ikke at give lektie for, docere, nej, det er i sandhed at være den lærende. Undervisningen begynder med at du, læreren lærer af den lærende, sætter dig ind i, hvad han har forstået. Sådan forløb Michael Pedersen Kierkegaards samtaler jo netop: »Faderen lod altid Modparten tale helt ud«.

(SV XIII, 576): »det Christenheden først og fremmest behøver, er en ganske ny Vaabenlære« – Det er den indirekte metode. Den æstetiske produktion i forfatterskabets totalitet er (s. 577): »et Bedrag, og heri »Pseudonymitetens« dybere Betydning ... man kan, for at erindre om gamle Sokrates, bedrage et Menneske ind i det Sande«. Det er som ved hjælp af ætsende midler at bringe en skjult skrift for dagen (s. 578).

Hvad menes der med at »bedrage«? Det vil sige, at man ikke begynder med det man vil meddele, »men begynder med at tage den Andens Indbildning for god Vare«. Man går ironisk ind på den andens tankegang. Og så ætser ironien sig gennem bedraget og indbildningen. (s. 579): »Sokrates [er] min Lærer, medens jeg kun har troet og troer paa Een, der Herre Jesus Kristus«. Det er den metode, som SK i »Om min Forfatter-Virksomhed« kalder for »en gudfrygtig Satire« (SV XIII, 540).

I Corsarstriden kom SK ud for selv at blive offer for ironi. Det har virket meget stærkt, så stærkt, at han må bruge ordet Ironi, ironisk (SV XIII, 589).

Ikke blot i sine skrifter, men i sin færd, sin existen efterligner SK æstetikerens levemåde for ved sin existens at understøtte den æstetiske produktivitet. Han skulle gælde for en dagdriver, lediggænger, flaneur, en letsindig fugl. (SV XIII, 586): »Jeg repræsenterede Verdslighedens Ironie, Livs-Nydelse, den meest raffinerede Livs-Nydelse«. Han blev den interessante og pikante. Og derfor accepteret. En trojansk hest blev smuglet ind i København. Hestens bug er fyldt med armerede folk, der går til angreb, da tiden er inde – alle pseudonymerne.

SK havde ikke selv fra begyndelsen overblik over forfatterskabets totalitet. Bagefter så han det i den belysning. Uden at være sig det bevidst fra begyndelsen var han blevet brugt af »Styrelsen« således. Men det er da indlysende, at »Styrelsen« anvender de naturlige forudsætninger, der er til stede hos et menneske, evner, arv, miljø – som sit råstof – også den særlige jyske ironi og dialektik, dette med på skrømt at give samtalepartneren ret – indtil han mærker ironien og selv indser, at han er i vildfarelse.

Jeg vil prøve på at sandsynliggøre, at denne særlige, lune ironiske samtalekunst præger forfatterskabet fra først til sidst: 1) i første del af forfatterskabet til og med »Efterskriften« 2) og i anden del, især i forbindelse med det nye pseudonym – og i »Øieblikkene«.

Og jeg vil mene, at SK ikke docerer, påstår, udråber (SV VII, 65), ej heller i »Øieblikkene«. Men at hele hans forfatterskab klinger af drillende, ironiske replikker i en samtale, der venter på gensvar og indrømmelsen, tilståelsen. Kun i de opbyggelige taler til sårede sjæle er ironien naturligvis fraværende, fordi den er upassende og overflødig.

Jeg ser den ironiske jyde smile af Hegelianerne, der siger (SV XIII, 512): »Das Aeussere ist das Innere, und das Innere ist das Aeussere« »Hvem skulde tænkt, at Hegelianerne vare saa naive? Man sammenligne blot Talleyrands bekjendte Udsagn: »L'homme a reçu le language pour cacher ses pensées«. – Det behøvede han ikke at gå til Talleyrand for at opleve. Hans far har været en mester i den samme kunst – at skjule sine tanker. Og det er i dette perspektiv, pseudonymerne vil forstås. De skal skjule SKs egentlige meninger og tanker.

Det dæmrer allerede i »En første og sidste Forklaring« i »Efterskriftens« slutning (SV VII, 616 ss.): »Min Pseudonymitet ... har ikke havt en tilfældig Grund i min Person (visseligen da ikke i Frygt for Lovenes Straf) ... men en væsentlig i selve Frembringelsen ... Det Skrevne er da vel Mit, men kun forsaavidt jeg har lagt den producerende digterisk-virkelige Individualitet ham hans Livs-Anskuelse i Munden ved Replikkens Hørlighed ... Jeg er nemlig upersonligt eller personligt i tredie Person en Souffleur, der digterisk har frembragt Forfattere ... Der er saaledes i de pseudonyme Bøger ikke et eneste Ord af mig selv; jeg har ingen Mening om dem uden som Trediemand ... som dette da er umuligt at have til en dobbelt-reflekteret Meddelelse«. »Den digtede Forfatter har sin bestemte Livs-Anskuelse ...«

Gør mig den tjeneste »at citere den respektive pseudonyme Forfatters Navn, ikke mit ...« Her er forfatterskabets underfundighed lagt for dagen, og den fortsætter også, når SK senere taler i eget navn.

SK evner at sætte sig ind i, leve sig ind i de forskelligste livsholdninger med en indfølelse, der måske kun overgås af Shakespeare. Han forstår disse mennesker, der lever ud af disse livssyn, han forstår dem bedre, end de forstår sig selv, idet han gennemskuer konsekvensen, fortabelsen, uegentligheden i dem. Han går ind på deres måde at leve på og blotter indirekte angsten i dem, tomheden. Ironisk følges han med dem på vejen og giver dem ret, indtil de måske engang selv kan mærke, at de har uret.

Denne tydning af forfatterskabets ironiske sigte gives der nogle eksempler på i (SV VII, 237 ss.) »Henblik til en samtidig Stræben i dansk Litteratur«. »Enten–Eller« omtales. »Bogens Fortieneste eller om den har Nogen, vedkommer ikke mig; har den nogen, saa maa denne væsentligen ligge i ikke at give Resultat, men at forvandle Alt i Inderlighed« (s. 240). D. v. s. der doceres ikke. Der meddeles ikke noget facit, således som Platons dialoger ender resultatløse. Læseren må selv afgøre sig. Der serveres ikke færdiglavet konserves. (SV VII, 284): »Den, der behøver, at han (Johannes Forførelsen) bliver gal eller skyder sig selv, for at see, at hans Standpunkt er Fortabelse, han seer det alligevel ikke, men bilder sig det ind«. Ellers ville den hegelske filosofi få ret, at det udvortes er det indvortes og det indvortes det udvortes.

Don Juan er som en smutsten, der danser henover en afgrund. Man ser hans lette dans. At den må ende i afgrunden, siges ikke direkte. Den opmærksomme læser eller tilskuer aner det (SV VII, 284): »... det er netop usædeligt at bryde sig om Udfaldet«. Læseren må selv vælge, om en livsholdning er egentlig eller ej. Sejren eller nederlaget i det udvortes beviser etisk slet intet. Derfor den indirekte meddelelse om livsholdninger. Valgets ansvar ligger på den enkelte selv.

Etikeren har valgt sig selv i sin evige gyldighed. Han er mere end en existensmulighed.

Der er dog en mislighed ved etikeren (SV VII, 243), han er hildet i et bedrag. Det er ligesom han »uno tenore fandt sig selv«. (s. 244): »Misligheden er, at det etiske Selv skulde immanent findes i Fortvivlelsen, at Individet ved at holde Fortvivlelsen ud vandt sig selv«. Er etikeren naiv? Vil hans livsmønster kunne holde til en pligt-kollision, hvor det etiske bliver anfægtelsen – som i »Frygt og Bæven«. Derfor slutter »Enten–Eller« ironisk med »Ulti-

matum«, i »Det Opbyggelige, der ligger i den Tanke, at mod Gud have vi altid Uret«.

SK går langt både med sine æstetikere og med sin etik. Han lader dem alle leve deres livsmønster ud. Han tager ikke parti. Han fælder ingen dom. Det må overlades til læseren gennem den indirekte meddelelse at fornemme, om det kan holde, eller om man i disse stadier er udleveret til angsten og tomheden. Med ironisk forstillelse tager han den andens indbildning for gode varer.

Måske en læser prøver springet over i det *religiøse A*. Kan det så bære, når det andet brister?

Den religiøse kan også forhærde sig. Hvordan så få ham til at indse sin fejltagelse? Ironien er atter en god ildprøve. I »Sygdommen til Døden« (SV XI, 207) ironiseres der over en religiøs, der fortvivlet vil være sig selv, i trods, dæmonisk. »Om det nu var saa, om Gud i Himlene og alle Engle tilbøde at hjælpe ham af dermed, nei, nu vil han ikke, . . . nu vil han hellere rase mod Alt, være den af hele Verden, af Tilværelsen forurettede«. Inderligheden er »gaaet i Baglaas«, Han vil i had til tilværelsen være sig selv, være sig selv i sin elendighed. (s. 209): »Det er . . . som hvis der for en Forfatter indløb en Skrivfejl, og denne blev sig bevidst som saadan . . . det er som hvis nu denne Skrivfejl vilde gjøre Oprør mod Forfatteren, af Had til ham formene ham at rette, og i vanvittig Trods sige til ham: nei, jeg vil ikke udslettes, jeg vil staae som et Vidne mod Dig, et Vidne om, at Du er en maadelig Forfatter«.

Ikke sandt? Ironien glimter mod den dæmonisk-religiøse, der har forhærdet sig i sin lidelse, gjort den til det absolute, det han frelses ved. Ja, du lille menneske, du er selvfølgelig så betydningsfuld, at din »forurettelse« må betyde, at Vor Herre er en mådelig Skaber.

De tager sig selv så højtideligt allesammen i deres holdning, forførelsen, assessoren, den fornærmet religiøse, der forskanser sig dæmonisk. Hvis de skal tilegne sig en anden holdning, er der ikke andet at gøre end at tage dem på ordet, på skrømt give dem medhold og så med et ironisk tonefald vise dem konsekvensen af deres indstilling, sætte nogle streger af satire, karikatur i skildringen af dem, så de måske indser, at deres holdning er fortabelse, altså indirekte meddelelse. Samme metode må anvendes overfor den hegelianske professor, der skriver systemet. Så distræt må han ikke være, at han glemmer det »lille bitte Dingeldangel«, som han selv er. Men i det øjeblik han existe-

rede, var der ganske vist ikke noget system mere. Fin ironi. Du eksisterer måske slet ikke – eller gør du? (SV VII, 110).

Indimellem i forfatterskabet finder vi opbyggelige taler om synd og nåde. De er ikke pseudonyme og ikke ironiske. De henvender sig til sårede sjæle. Ironien er kun et våben mod hovmodige for at ydmyge dem nok til at tage mod nåden.

Så vil vi vende os til tiden efter 1846 til de senere skrifter især pseudonymet »Anti-Climacus« og »Øieblikkene«, forberedt af »Christelige Taler« III. afdeling »Tanker som saare bagfra – til opbyggelse«.

I forbindelse med denne samling taler har SK en del anfægtelser i anledning af udgivelsen. Ideen dertil finder vi i journalen december 1847 (Pap. VIII, 1 A 480 s. 212) (Skitsen Pap. VIII, 1 A 486 s. 216) »Det der behøves er en ny theologisk Vaabenlære – nye Greb – ved Hjælp af Dobbelt-Dialektiken. Det er en Ynk at see paa den orthodoxe Theologie i disse Tider, den holder paa Vaabnene (og troer det er Forsvars-Vaabene i stedenfor Angrebs-Vaabene)«. Disse Tanker finder vi igen i forordet til »Christelige Taler« (3. Afd. SV X, 192): »Det Christelige behøver intet Forsvar, er ikke tjent med noget Forsvar – det er angribende ... Det Christelige er angribende, i Christenheden selvfølgelig angribende bagfra«. Hvordan ser sådan et angreb ud? Det fremgår klart af den II tale (SV X, 209 ss.): »See, vi have forladt alle Ting og fulgt Dig, hvad skulle vi have?« ... – og hvad skulle vi have!«

I dagbogen (Pap. VIII, 1 A 216 s. 103) har vi denne optegnelse: »Over disse Ord lod der sig ypperligt prædike til Opvækkelse – thi hvor mange Mennesker leve der vel i disse Tider, om hvem det gjelder, at de have opgivet Alt«. I ironisk iscenesættelse: Ja, du har selvfølgelig forladt alle ting, siden du er så uanfægtet i din kristendom. (Pap. VIII, 1 A 486 s. 216): »Det satiriske for os i dette Spørgsmaal – vi som nok slet ikke have forladt Noget«. Det er »Tanker, som saare/anfalde bag fra – til Opbyggelse«. I al fald kan der forlanges oprigtighed af os. (SV X, 221): »Men dette veed jeg, at med et uoprigtigt Menneske kan Gud ikke indlade sig«. Ironien kan føre et menneske til oprigtighed.

Det ironiske menneske siger ordene som de står, fremsættende, indikativisk. Hans ansigt røber kun svagt, at der er dobbeltbund i ordene. Han belærer ikke, docerer ikke. Tilsyneladende troskyldigt fremsætter han ordene og venter på, at fisken skal sluge krogen. Selvom SK var stærkt anfægtet af udgivelsen på et tidspunkt, der var politisk uroligt, beslutter han sig til udgivelsen af

»Christelige Taler« med »Tanker, som saare bagfra« som tredie afdeling (Pap. VIII, 1 A 604 s. 278).

På mig har det virket så stærkt, netop fordi det ikke var en udråber, der dømte mig; så ville jeg nok ret omgående lukke af. Men ironiens brod har modhager.

Men jeg mener, at ideen til disse taler ligger længere tilbage end i 1847. Kimen dertil blev lagt, da han hørte faderens samtaler med gæsterne. Og det var ligesom hajen, der vendte sig om på ryggen med et uventet angreb. Belysningen skiftede. Nye kvaliteter kom for dagens lys.

Hvis man gennemgår Maieutikens historie i SKs forfatterskab⁶ viser det sig, at SK på et forholdsvis sent tidspunkt opdager, at Sokrates er hans forbundsfælle. Disputatsens Sokrates og hans ironi er ikke en allieret. Det kommer først i 1847–48, da tankerne til »Synspunktet« modnes. (Pap. IX A 212 s. 108) og i den tidligere optegnelse IX A 171 har vi talen om »Bedraget«, »pia fraus«.

P. A. Heiberg sætter denne opdagelse i forbindelse med SKs religiøse udvikling i forfatterskabsperioden. Men jeg vil vove den påstand, at også billedet af faderen dukker op og sætter dette i gang i mindet om de berømte samtaler med gæsterene i barndomshjemmet.

Sokrates-skikkelsen får liv. Der tilføjes den nu flere jyske træk fra en levende model, nemlig faderen, den lune ironiske jyde, der med sin samtalekunst vil mennesker noget positivt.

Det kan man formodentlig læse ud af »Tanker som saare bagfra –« i tale nr. VII, »Han er troet i Verden«. (SV X, 278 ss.): »Jeg har beundret hiin Oldtidens ædle, eenfoldige Vise. Ved at læse om ham har mit Hjerte banket heftigt som hiin Ynglings naar han samtalede med ham« (ligesom Johannes (Pap. IV B 1 s. 108) næsten kunne høre sit hjerte banke, når han overværede samtalerne i hjemmet og ventede på faderens replik) »Tanken om ham har været min Ungdoms Begeistring og udfyldt min Sjel; jeg har længtes efter Samtalen med ham ganske anderledes end efter at tale med noget Menneske, med hvem jeg nogensinde har talet«. Og i umiddelbar fortsættelse deraf fortæller han om sin far og sin sønlige hengivenhed.

Det kunne tyde på, at da Sokrates opdages af SK som forbundsfælle, får han liv og kød og blod ved at iføres træk af faderens væsen, dialektikeren, ironikeren, den lune jyde, samtalekunstneren.

6 P. A. Heiberg *Søren Kierkegaards religiøse Udvikling*, Kbh. 1925, s. 192 ss.

Og så er der herved antydnet under hvilket synspunkt eller i hvilken toneart SK vil have hele sit forfatterskab aflyttet. Træk af den jyske ironi præger det fra først til sidst.

Denne meddelelsesform slår igennem i et par metaforer, der angiver SKs forhold til sine frembringelser, f. eks. udtrykket »den bevæbnede Neutralitet« (Pap. IX A 212 s. 108). Neutraliteten er udtryk for, at han holder masken, han docerer ikke. Han ydmyger sig selv under kravet, den ideale fordring. Men han er bevæbnet. Bag dette dække af kølig ironi bærer han sine våben, en skjult klinge i ærmet. Han er bevæbnet med refleksion og dialektik i forhold til sit eget neutrale standpunkt. Han fremstiller den kristelige fordring i al sin stregthed.

Hvad han ville med »den bevæbnede Neutralitet«, udtømmes i udgiverforordet til »Indøvelse« 1850: »I dette Skrift hidrørende fra Aaret 1848, er Fordringen til det at være Christen af Pseudonymen tvunget op til et Idealitetens Højeste ... Høres bør Fordringen; og jeg forstaaer det Sagte som sagt alene til mig – at jeg maatte lære ikke blot at henflye til »Naaden«, men at flye til den i Forhold til Benyttelsen af »Naaden« (SV XII, 17).

Den samme dobbelthed i meddelelsesformen ligger i metaforen »den Flod Guadalquivir«. (Pap. X 1 A 422 s. 268): »Altsaa. Som den Flod Guadalquivir etsteds styrter sig under Jordan og saa atter kommer frem: saaledes maa jeg nu styrte mig i Pseudonymitet, men jeg har nu tillige forstaaet, hvor jeg vil komme frem igjen med Navn«. Det er i simpel opbyggelig tale.

For at få det rette udbytte af SKs skrifter må man hele tiden være opmærksom på hans ironiske meddelelsesform. Jeg har selv oplevet den i hverdagen og mener at kunne genkende det hos SK, noget som jyden er mester i. Han forbeholder sig sin mening under forstillingen. Han styrter sine følelser, sin holdning under jorden som den spanske flod gør sig usynlig. Han gemmer sig bag sine uigennemtrængelige ansigtstræk. Hos SK f. eks. ved pseudonymiteten. Så kan jeg løbe med hans replikker og gøre ved dem, hvad jeg vil. Man kan tage dem ganske bogstaveligt alvorligt. Og det er ofte sket i Kierkegaardfortolkningen, hvorved man har misforstaaet ham. Eller man kan opdage, at de var ironisk mente.

Men jeg må selv vælge og afgøre mig. Ansvarer er mit. Ironien hjælper mig til personlig stillingtagen og forhindrer efterplapring, uegentlig tale.

Og jeg vil gerne fremsætte dette fortolkningsforslag, at kirkestormen skal forstås udfra samme synspunkt. SK docerer ikke, proklamerer ikke. Alt hvad

han skriver, er at opfatte som replikker i en levende engageret samtale. Ej heller i denne bevægede tid er han docent, udråber, proklamator. Han fremsetter sine drillende, ironiske, satiriske replikker nu med en barsk skælm i øjenkrogene. Han er ude på at få svar. Kun i samtalen kan man nærme sig sagen.

»Øieblikket«, hvad er det? (SV IV, 395): »Det er Evighedens første Reflex i Tiden ... hiint Tvetydige, hvor Tiden og Evigheden berøre hinanden«. (SV XIV, 364): »Naar er »Øieblikket«? Øieblikket er, naar Manden er der, den rette Mand, Øieblikkets Mand«. Det er ham, der er et lydigt redskab for Aanden, og som ikke er afhængig af verdslig klogskab og omstændighederne. Det er det, man kender øjeblikkets mand på, at han er et lydigt redskab for det evige, det anderledes, det af evighedens kvalitet. (SV XIV, 115): »Jeg kalder det: Øieblikket. Dog er det ikke noget Ephemert jeg vil ... nei det var og er noget Evgigt: ved Idealerne mod Sansbedragene«. Når øjeblikket lyner ned i tiden, dømmes og oprejser det mennesker. Dommen og nåden. Men kun gennem dommen til nåden.

Naturen sættes gennem øjeblikket i et andet lys. Uden for åndens område er naturen neutral, hverken god eller ond, neutral – omend i »Angest«. Det seksuelle f. eks. er natur og derfor i sig selv hverken noget ondt eller godt. Men i det øjeblik evigheden lyner i tiden, dømmes naturen, også det seksuelle – eller rettere: da dømmes menneskets brug og misbrug af naturen. Da ser man i det grelle lys menneskets ansvar overfor sin natur, da afsløres menneskets selvskhed, dets begær og rovdrift. Men samtidig ligger menneskets natur og dets brug eller misbrug i nådens lys, i kærlighedens stråleglans, der måske kan smitte af på mennesket.

Når SK af og til taler tilsyneladende nedvurderende om menneskets seksualitet, kan man ikke deraf slutte, at han er ved at gå ind for et asketisk livssyn. Også her prøver han på at komme i samtale for at vække til bevidstgørelse og ansvar. Også seksualiteten må ind under bestemmelsen ånd.

I disse pornotider må vi kunne fatte det berettigede i SKs satiriske replikker om dette emne, hans ironiseringer, der også rammer vor tids tingsliggørelse, mennesker der bruger hinanden som ting, objekter, genstande.

Den samme fortolkning må – mener jeg – anlægges på SKs fremstilling af det kristelige. Man kan ikke skrive en kristen dogmatik eller etik på basis af SKs dobbeltbundede replikker om emnet.

Snart fremstiller han kristendommen som den nye umiddelbarhed, nemlig

når han taler til sårede sjæle. Snart som paradoxet, når han indlader sig i samtale med en Hegelianer, der har indrangeret og indplaceret Kristus i et tilværelsens system. Paradoxet skal værne Kristi hellighed og suverænit. Snart fremtræder Kristus i SKs skrifter som forbilledet, hvori en æret samtid kan spejle sig selv og sin kristendom.

Men Kristus er altid forsoneren for den angrende synder og den skyldbetyngede.

SK docerer ikke kristendom, proklamerer ikke. Han vil i samtale. Men man ville ikke samtale med ham. Indrømmelsen, han ventede på, var jo bare en replik, et gensvar til hans oplæg.

Men Mynster ville ikke samtale. Han blev fornærmet og gav nogle hib til SK fra prædikestol og i sine bøger. Martensen ville til SKs store skuffelse ikke samtale. Derfor skriver SK så hårdt (SV XIV, 92): »At Biskop Martensens Taushed er 1) christeligt uforsvarlig; 2) latterlig; 3) dum-klog ...« Præsterne ville ikke samtale (SV XIV, 69): »Geistligheden ... har iagttaget en betydningsfuld Taushed«. Hele tiden indbyder SK til samtale. Hans forfatterskab er replikker. Hvis man ikke vil samtale med ham, gør man hans forfatterskab meningsløst. Det bliver belæring, doceren, netop hvad det ikke ville være. Derfor var SK så opbragt over tavsheden. Man gør ham til »en Slags Skraaler« (SV XIV, 96), og »Udraaber« (SV VII, 65), hvad han ikke var og ikke ville være.

Lad mig tage den misforståelige og misforståede passus (SV XIV, 193 ss.) »Gud er din Døds-Fjende«. Den er helt monstrøs, hvis den pilles ud af en samtales sammenhæng og gøres til en påstand, en erklæring. Men den får god mening, når den opfattes som det den er, en replik i en samtale, en udfordring til den bestående kristenhed for så vidt den opfatter kristendom som lykketetro »at gjøre dette Liv saa nydelsesrigt som muligt« (s. 194).

Reaktionen på sætningen kan være – tavshed. Manden er gal. Eller indrømmelsen: Ja, min kristendom er hedenskab, når jeg tager livet og dets goder i min egen hånd som et ran fra Gud. Så må Gud blive min dødsfjende. Men jeg giver det tilbage til Ham og beder om at få det igen som lån ved gentagelsen, ved nåden. »Gud er din dødsfjende« er undersætningen i den sætning: »Gud er kærlighed«. Det står dog stadigt fast. Men for ikke at tage det for noget selvfølgeligt, må du om ad den anden sætning.

Replikken er underfundig, det er en udfordrende replik sagt for at gøre

opmærksom på forholdet. Men opfattet som en proklamation, som læresætning bliver den til det rene »Skraal«.

Derfor må også ordet »Sandhedsvidne« i ironiens syrebad for at få mening. Bare præsterne ville tage skiltet »Sandhedsvidne« ind (SV XIV, 71), så ville f. eks. »Indøvelse i Christendom« blive et forsvar for det bestående.

Man skal nok høste misforståelser som læsefrugter, hvis man ikke hele tiden varer sig ved læsningen af SKs skrifter. Thi »al dobbelt reflekteret Meddelelse gjør modsatte Forstaaelser lige mulige, saa den Dømmende vil blive aabenbar i, hvorledes han dømmes« (SV XIII, 541). Hermed er megen Kierkegaardfortolkning dømt.

SKs metode er ikke docerende, belærende, påståelig – han gør da tit nok opmærksom på det – ikke sådan: Du siger: »Kristendom er konformitet med verden«, men jeg siger: »Kristendom er brud med verden«.

Nej, SK meddeler sig indirekte, somme tider under pseudonym, somme tider under navn men ironisk – sådan som han har hørt det hjemme, når jyder kom på besøg hos hosekræmmeren, underfundigt, blufærdigt: Du siger, du er en kristen. Nuvel, jeg modsiger dig ikke. Hvorfor skulle jeg dog det? Jeg tager dig på ordet. Du ligner din mester til forveksling.

Sådan bar de skælmske piger sig ad i Blichers »Juleferierne«. De bestyrkede en stakkels mand i indbildningen om hans egen uimodståelighed, så han måtte holde lyset. Sådan lod SK sin samtid holde lyset – til de brændte sig på det – og nåede til en bedre selverkendelse.

Han har højst sandsynligt lært det af sin far, der bag en streng maske af størknet lava havde en glødende vulkansk åndskraft og en livlig fantasi. Han elskede at samtale, lod modparten tale ud, tog hans påstande for gode varer, og så fik han med en uventet replik det hele til at ligge i en ny belysning. Hajen vendte sig om på ryggen. Alt skiftede farve, man blev uventet anfaldet bagfra.

SKs forfatterskab »er mere end nogen anden »jysk« poesi fra Blicher til Jakob Knudsen en hævnakt, den tunge jyske races hævn over det letlevende København«, skrev Vilh. Andersen som nævnt. Nej snarere et fribårent menneskes oprør mod enhver form for tyranni, demagogi, umenneskelighed, tingsliggørelse. I sin art et mesterskab i verdensklasse.

Ikke ved direkte stød, hug, slag, råben op, plakater, skrål – men ved lune og ironi og underfundighed.

Man tager modstanderen alvorligt – på skrømt – og har ham lidt til bedste med et dulgt ironisk smil, indtil han selv indser sin dårskab. Ironien er et meget farligt våben. Den kan intet tyranni modstå.

Men hvis SK stod overfor en lidende, en mishandlet, en skyldbetyngt, så var hans opfindsomhed i at anbringe trøsten, nåden, opmuntringen måske endnu større, end når det gjaldt om at ironisere over de hovmodige.

De hovmodige lod han »holde lyset« ikke bare til spot og spe, men til opbyggelse for dem selv. Selv når ironien sårer allermest, er den til opbyggelse – for at glæden må blive fuldkommen.